

производството и производните сили било робовlasничко. Ako во почетокот ваква општествена формација била и прогресивна, подоцна ropството станало neodржливо и било заменето од други општествени форми. Со текот на времето се изменила и ropската положба на жената и други разбирања на античниот svet. Но има нешто од античното kulturno nasledstvo кое nikogash nema da ja zagubi svojata vrednost, a toa e golemata humanost што се pojavila kaj najvidните pretstavници na antičniot svet.

*

Knigava e nameneta kako uchebnik za studenti po klasična filologija, no taа може да биде многу ползна и за eden пошиrok круг читатели. Vo neа може да се најде објаснение за многу klasični izrazi i motivi што prodolжуваат да живеат во современата literatura, umetnost, kako i vo sekidnevniot jazik na site evropski narodi. Propust e што knigata ne e снабдена i со индекс. Eden predmeten indeks ke go olesnese користењето на оваа oбema kniga, каде што на научна висина се третираат многуброjni prашaња од областа на klasičnata filologija i општата kultura.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

AMBROS JOSEF PFIFFIG, *Religio Iguvina*, Philologische und religionsgeschichtliche Studien zu den Tabulae Iguvinae mit Text und Übersetzung und 8 Tafeln, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, 84. Band, Wien, Hermann Böhlau Nachf. 1964. 4ⁿ, 120 str.

Обично се Tabulae Iguvinae promatraju i proučavaju kao spomenik umbrijskoga jezika i najznačajniji i najopsežniji izvor za poznavanje italskih jezika osim latinskoga. Problem interpretacije dugo je posvema zaokupljao istraživače. Bio je to još jedan tekst na nepoznatu jeziku i valjalo je primjenom svih raspoloživih lingvističkih metoda doći do toga da se on razumije. Zahvaljujući naporima mnogih istaknutih filologa i lingvista danas je i pored brojnih neriješenih ili nesigurno riješenih pojedivosti interpretacija iguvijskih ploča u glavnim crtama i bitnim svojim dijelovima prilično pouzdana. Razumljivo je da se sada sve više počinje svraćati na njih pažnja kao na izvanredno važan i možda najizravniji izvor za poznavanje religije i obreda u staroj Italiji. S toga stajališta proučava i Pffiffig iguvijski spomenik. On je svoju knjigu podijelio na tri glavna dijela. Prvi je posvetio istraživanju iguvijskih božanstava, njihovih imena, atributa i međusobnih odnosa. On smatra, oslanjajući se na Devota, da treba razlikovati pridjevске attribute božanstava od imeničkih u genitivu. Prvi su kao pridjevi izvedeni od imena božanstva kojemu je kult prije pripadao, a drugi izražavaju pripadnost i susreću se samo kod ženskih božanstava. Ako se ta osnovna hipoteza prihvati, moguće je na temelju pridjevskih atributa dobiti osnovne podatke o historiji iguvijske religije i to posebno o razvoju njezina panteona. Na žalost, pisac ne raspravlja o tome kako se može dokazati ispravnost ovakve interpretacije pridjevskih atributa izvedenih od imena božanstava premda je to za daljnje njegovo zaključivanje bitno. Primjenjujući taj istraživalački postupak, Pffiffig dolazi do zaključka da su *Iuppiter Grabovius*, *Mars Grabovius* i *Vofionus Grabovius* tri mlađa božanstva koja su u raznim kulturnim sferama zamijenila starijega i univerzalnijega boga *Grabona* (*Grabo*) od čijeg je imena izveden atribut. Suprotno Kretschmerovoj indoevropskoj etimologiji toga atributa, koji ga povezuje sa slavenskim fitonimom *grab* i smatra da se tu radi o ostacima kulta drveta ili o bogovima kojima je grab bio sveto drvo, Pffiffig se priključuje mišljenju koje je izrekao Alessio da je u tom atributu sačuvana osnova jedne predindoevropske općemediterranske riječi za brdo i stijenu. To mu dopušta da to svoje hipotetičko starije božanstvo poveže s megalitskom kulturom. Staro su božanstvo umbrijski Indoevropļnani identificirali sa svojim nebeskim ocem (*Dyews pater*) i onda razne sfere njegova djelovanja i njegova kulta povezali s pojedinim hipostazama toga nebeskoga oca. Historija iguvijskih božanstava svjedoči po Pffiffigu o prožimanju i stapanju religijskih predodžaba mediteranskih starosjedilaca i indoevropskih došljaka. Tako Pffiffig misli da među iguvijskim božanstvima može prepoznati takve bogove koji se podudaraju s bogovima eleusinskoga

kulta koji sigurno pridaju religiji predgrčkog stanovništva. U sastavu panteona toga umbrijskoga grada, mogu se po njegovu mišljenju otkriti tragovi etrurskoga i rimskog utjecaja.

Pfiffig je izvrstan poznavalac stare Italije i pored toga dobar stručnjak za historiju antičke religije i posebno liturgijskih i ritualnih propisa. Njegove su ideje zato vrlo zanimljive, obilno dokumentirane i vrijedne velike pažnje. Slika iguvijskoga panteona, do koje on dolazi na temelju škrtnih i nesigurnih podataka, uvjerljiva je i cjelovita. Čitalac samo mora žaliti da se nije više pozabavio metodskim pitanjem kako se tvrdnje o strukturi i historiji religijskih predodžaba mogu verificirati i koji se objektivni kriteriji mogu uvesti za izbor između više konkurentnih hipoteza. A ipak su baš to pitanja koja su danas posebno aktualna i samo odgovor na njih može nam pomoći da historiju religija pomaknemo iz nezavidnoga položaja u kojemu se nalazi da mora birati između smionih, zanimljivih i neprovjerljivih kombinacija i suhoga sustavnog iznošenja podataka sadržanih direktno i izričito u izvorima.

U drugome dijelu Pfiffig istražuje žrtveni obred kako ga propisuje tekst iguvijskih ploča. Uvjerljivo pokazuje da je u obredima atijedijske bratovštine bilo različitih tipova žrtve i interpretira smisao utvrđenih razlika. Od velike mu je pri tom pomoći obilan poredbeni materijal iz antičkih rituala kojim suvereno raspolaže. Tako mu polazi za rukom da žrtvene obrede bratovštine iguvijskih svećenika prikaže u okviru žrtvenih propisa kod drugih antičkih naroda. Razlike među pojedinim varijantama žrtvenoga obreda tumači prirodnom kulta za koji su određeni. Ujedno odatle dobiva potvrde za svoje shvaćanje o prirodi pojedinih božanstava iguvijskoga panteona.

U trećem dijelu obrađuje pisac molitvene tekstove s iguvijskih ploča, utvrđuje njihovu prirodu, formular i kompoziciju i uspoređuje ih sa sačuvanim rimskim molitvama. Nalazi među njima veliku sličnost, ali i bitne razlike. Vrlo izražen magični karakter povezuje iguvijske molitve s rimskima i zajednička im je i neuvijena egocentričnost. Razlikuju se pak po općoj koncepciji državnoga kulta. Ovaj u Iguviju često poprима oblik ekskluzivnoga uklanjanja svih stranaca (exterminatio) i proklinjanje potencijalnih neprijatelja (defixatio). Zanimljive su i paralele u molitvenom formularu etrurskoga teksta s povelja zagrebačke mumije za koje pisac misli da ih može utvrditi.

Uvjerljiv je i konačni pišćev zaključak da su doduše paralelizmi između iguvijskoga i drugih italskih kultova osobito rimskoga i etrurskoga brojni, ali da nikako ne može biti govora o njihovu potpunu jedinstvu. Tabulae Iguvinae svjedoče samo o kultu jedne svećeničke bratovštine u umbrijskom Iguviju, a ne o etruskoidnoj ili čak italskoj religiji uopće. Italsko jedinstvo posljedica je širenja rimske vlasti koja je asimilirana i kulturno amalgamirala razne etničke i kulturne skupine. Iguvijski kult svjedoči, po Pfiffigovu mišljenju, o religioznim predodžbama italskih Indoevropljana kako su se razvijale pod utjecajem kontakta sa italskim starosjediocima. Ona je sačuvala u izvorima iz Iguvija više od svojega prvobitnog karaktera nego što ga ima u rimskim izvorima gdje je utjecaj Etruščana bio presudan.

Knjigu je napisao vrstan znalac i na svakoj strani čitalac osjeća da ga vodi čvrsta i sigurna ruka. Ipak se više moramo pouzdati u erudiciju i sretnu intuiciju pišćevu nego u eksplicitne i zato objektivno provjerljive metodske postupke i kriterije. Taj prigovor se međutim ne odnosi toliko na knjigu koju prikazujemo koliko na metodologiju čitave znanstvene discipline. Nema sumnje da je Pfiffigova knjiga bitno obogatila literaturu o iguvijskim pločama i staroj italskoj i uopće antičkoj religiji.

R. Katičić, Zagreb.

HANS KRAHE, *Die Sprache der Illyrier*, Zweiter Teil: Carlo de Simone, *Die messapischen Inschriften*; Jürgen Untermann, *Die messapischen Personennamen*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1964, 8°, VIII 362 str. s jednom tablom.

Nakon duljega vremena nego što se očekivalo izašao je drugi dio K.-ova djela o ilirskom jeziku. Njegov sadržaj nije u skladu s planom zacrtanim u uvodu prvome dijelu. U godinama koje su prošle otkako je izašao prvi dio ostvario se u